

HAJIM S. DAVIČO
(1854 — 1918)

I

Ova kratka biografija Hajima S. Daviča nema pretenzija da pruži potpunu sliku njegove mnogostruke i interesantne ličnosti. Širok, radoznao i obrazovan duh, Davičo je delovao sa uspehom u raznim oblastima: kao diplomatski, privredni i finansijski činovnik Srbije, kao pisac pripovedaka, književnih i pozorišnih kritika i članaka, i kao plodan prevodilac. Ogledao se i u putopisu, prikupljao folklorišćki materijal, pisao političke članke, raspravljao ekonomska pitanja.

U državnoj službi zauzimao je visoke položaje kao načelnik Ministarstva inostranih poslova, kao konzul u Trstu, Minhenu i Solunu, kao načelnik Ministarstva narodne privrede i Ministarstva finansija. Osamdesetih i devedesetih godina prošloga veka saradivao je u »Videlu«, »Otadžbini«, »Delu«, »Pobratimstvu«, »Brankovom kolu«, »Bosanskoj Vili«, »Novoj Iskri«, »Istoku« i drugim časopisima. Objavio je dve knjižice: *Perla* (1891.) i *Sa Jalije* (1898.) u kojima je dobrim poznavanjem prikazao život sefardskih Jevreja u Beogradu. Pored priča, od njega je ostalo po časopisima stotinak pozorišnih komada i kritika (najbolje o Šileru i Viktoru Igou)... Erudit koji piše s temperamentom i žestinom, Davičo je svojim ocenama glume izazvao oštre polemike (Eli Finci, *Jugoslovenska Enciklopedija*, Zagreb, II sv. str. 668.).

II

Do sada najznačajniju studiju o Daviču kao književniku, naročito kao pripovedaču, objavio je David A. Alkalaj u časopisu »Gideon« i u »Samoupravi«, 1925. godine. Ova studija je od trajne vrednosti jer sadrži sva bitna obeležja Davičovog književnog dela. Kasniji književni kritičar, mogao bi, možda, dati potpuniju analizu,

ali ne istinitiju i ništa bitno ne bi mogao izmeniti u Alkalajevoj oecni. Jer pored toga što je David Alkalaj pronicljiv pisac, utančanog književnog ukusa, on je i sâm u staroj Jaliiji — glavnoj temi Davičovih pripovedaka — koja je bespovratno iščezla sa starim Beogradom, znao više nego što bi neki kasniji kritičar mogao dočarati igrom svoje mašte ili studioznim istraživanjem izvora.

David Alkalaj naziva Daviča »književnik sa Jaliije.« Naziv je tačan, jer dobro karakteriše pisca koji je u najoriginalnijem i najznačajnijem delu svoga književnog stvaralaštva, u svojim pripovetkama, opisivao jevrejsku mahalu u Beogradu, njen izgled, njene tipove, naravi i običaje. Pisao je o toj temi s talentom i ljubavlju bolje nego iko pre i posle njega.

Već sama reč »Jaliija« daje izvesnu sliku mahale i njenog topografskog položaja: ona znači na turskom »rečna obala«, to jest »naselje na obali reke«. Stara Jaliija prostirala se između Dušanove ulice i Dunava, pritešnjena između muslimanskih i hrišćanskih kuća. Ovaj naziv ima takođe i izvesno simboličko značenje, jer evocira mnoge istorijske uspomene.

Kraljica evropskih reka, a s obzirom na nacionalno vrlo mešoviti sastav stanovništva njegovih obala i njegovog sliva, Dunav je verovatno najizrazitija međunarodna arterija na svetu. Nerazdvojno je vezan sa burnom sudbinom celog našeg nemirnog kontinenta, pa prema tome i sa sudbinom Južnih Slovena i Jevreja nastanjenih na tome području. Severna granica Srbije do 1918., Dunav je na ovome delu svoga toka bio mnogo puta u istoriji poprište krvavih borbi među narodima. U prvom svetskom ratu bio je linija fronta u borbama između Srba s jedne strane i Austro-ugarske i Nemaca s druge strane.

Jaliija je počela da gubi svoju lokalnu boju još sredinom prošlog veka, u doba Davičovog detinjstva, pod uticajem novih prilika koje su menjale fizionomiju celog Beograda. Već tada stanovnici Jaliije počeli su da se sele u druge krajeve grada.

Prvi svetski rat ubrzao je proces opadanja stare Jaliije, veli David Alkalaj. »Topovi monitora (austro-ugarskih) skriveni u gustom šipražju Dunavskog ostrva, i oni teški sa Bežanijske Kose, nisu imali bolju i bližu metu od niskih jalijskih kućeraka. Čitavi redovi kućica, koje su podsećale na prošla vremena, bili su zbrisani i pretvoreni u gomilu ruina.«¹⁾

III

Davičo je počeo svoj književni rad već kao gimnazijalac. U srpsku literaturu uveo ga je čuveni naučnik i državnik Stojan Novaković.²⁾ Novaković se »divio finoći njegovog stila i čistoti njegovog srpskog jezika.«

¹⁾ David A. Alkalaj, pom. rad, str. 75.

²⁾ St. Novaković, filolog, književnik, istoričar, šef naprednjačke stranke, predsednik vlade, itd. 1842—1915.

Kao što je rečeno, Davičo je pisao skoro u svim listovima i časopisima koji su izlazili u Srbiji osamdesetih i devedesetih godina XIX veka.

Koliko je daleko išao Davičo u svojoj težnji da kao književnik i pozorišni kritičar bude objektivn i nepristrasan, može da posluži kao dokaz i činjenica da se čak »trudio da izbegava dodir sa onima čije je radove ocenjivao«.

Kuća u kojoj se Hajim Davičo rodio i gde su protekle prve godine njegovog detinjstva, bila je jedna od onih »gde se provodio lep i idiličan život, pun očinske familijarnosti, bratskog i iskrenog milosrđa i gostoljubivosti«. Iz tih uspomena on je crpeo svoju veliku ljubav za Jaliyu i njene stanovnike.

Stari Davičo, otac Hajimov, bio je ugledan i uticajan čovek. Pored njegove kuće prolazilo se sa strahopoštovanjem i pred njenom kapijom »nemalo puta zastale bi bogate karuce, iz kojih bi izlazili poverenici beogradskog paše ili gavazi kneza Miloša, da zamole starog i otmenog Hajima Daviča za kakvu ličnu uslugu ili nužnu intervenciju«.

Kada se stari Davičo, zbog svojih trgovačkih poslova preselio u Šabac, poveo je tamo i svoju porodicu. Tamo je mladi Hajim bio primljen u srpsku školu na zauzimanje odličnih prijatelja njegovog oca, vladike šabačkog Gavrila i poznatih književnika Laze Lazarevića i Milorada Šapčanina.

Hajim je bio vrlo darovito dete. U svojoj sedmoj godini čitao je i prevodio hebrejski i pisao jevrejsko-španski (ladino).

IV

U doba Davičova detinjstva na Jaliyi tekao je još snažnim ritmom život. Verski praznici, naročito subota, proslavljani su u atmosferi svečane pobožnosti i tihe sete. »Ovi praznici imali su nešto od onoga čara i pesničke veličine stare jevrejske civilizacije.« Međutim, narodni praznik Purim, đaćki dan Lag-ba-Omer, društveni izleti — brujali su od bujne veselosti. Davičo je sve to zapamtio i voleo »kao što se voli stvar koja nestaje i koja se gubi«. I on zalazi u svaki jalijski kutak, želeći da sve prepriča otimajući od bujice vremena koja sve nosi u zaborav. . . Ono u čemu je najviše uživao, bila je španjolska pesma, ona topla, strasna koja peva bol i jad mlade žene koja polazi za nametnika, ili ona tužna koja podseća na nekadašnji sjaj narodni i veličinu davno minulih dana.«³⁾

Glavne junakinje izvesnih njegovih priča su mlade, sentimentalne jevrejske devojk e, krotke i čedne, koje sanjaju o uzvišenoj i večnoj ljubavi u braku sa voljenim, slobodno izabranim mužem, a udaju se, kao i njihove srpske vršnjakinje u to doba, za nepoznatog

³⁾ David Alkalaj, pom. rad. str. 82.

čoveka, koga im nametne strogi patrijarhalni otac. Neke od njih ne mogu da prebole svoje razočarenje i presvisnu od tuga (*Naumi*).

U *Bueni*, koju Alkalaj smatra najboljom Davičovom pripovetkom, tretiraju se izvesni socijalni problemi. Pisac je tu hteo da prikaže »onaj prevrat koji je nastao na Jaliji sudarom orijentalskog sa evropskim«, oštar sukob između tradicionalista i progresista. Prvi nazvaše ove druge »tikvanima«, a ovi one prve »batinašima«, jer su bili za prinudu nad mladima radi održavanja tradicija. »Ta se raspra, piše Alkalaj, prenese na ulicu, u kafanu, a odatle u kuću, u porodicu. Cela se mahala uzbudi i zaplamt, a njeni stanovnici podeliše se u dva tabora. Nasta ljuta borba i kao nekim čudom, nekim volšebnim uticajem nečastivih sila, zavlada neodoljiva mržnja i neprijateljstvo na Jaliji. Porodične se veze kidahu, veridbe se otkazivahu, religiozne svečanosti zamreše i ceo bučan i šuman jalijski život ugasi se i zastade. Sve je to u ovoj pripovetki Davičo opisao zanimljivo i istinito.«¹⁾

»Ti opisi u kojima se slikalo jedno doba koje je umiralo, tipovi koji se više neće povratiti, originalnosti vremena i čoveka, bili su, i sa njihove literarne obrade i sa njihova otkrića, vrlo dobro primljeni i od čitalačke publike i od kritike.«²⁾

V

U svojim pričama Davičo uzgrēd govori i o srpskoj sredini i o odnosima Jevreja prema njoj, čini izvesna ovlašna poređenja između srpske i jevrejske istorije, i, usput, kratko dodiruje tragediju jevrejskog naroda.

Za »Deveti Av« dan sećanja na padanje pod rimsko ropstvo i rušenje Jerusalimskog hrama (praznuje se krajem jula), veli da je sličan srpskom Vidovdanu.

O vekovnoj patnji jevrejskog naroda nailazimo u jednoj Davičovoj pripovetki ovu kratku napomenu, učinjenu sa uzdržljivom gorčinom, ali i s velikim ponosom: »Čudnovata je sudbina naroda koji je verom u jedinstvo Boga pripremio jedinstvo čovečanstva i zato doživeo da srećni naslednici njegove misli raspinju kroz toliko stoleća mater koja im je rađala sva njihova prava.«

U Davičovim pričama knez Miloš se pojavljuje kao vrlo voljena i poštovana ličnost kod srbijanskih Jevreja. To svakako nije samo zbog toga što je srpski knez bio zaštitnik jevrejskih trgovaca, već i zbog posebnih veza autorove porodice sa knezom Milošem. Hajim je unuk prvog liferanta oružja za srpsku vojsku u doba kneza Miloša, kome je Hajimov ded u jednoj prilici čak i život spasao. U jednoj priči Davičo pominje nekog beogradskog jevrejskog trgovca kome je knez Miloš u znak prijateljstva poklonio rasnog konja.

¹⁾ David Alkalaj, pom. rad, str. 83.

²⁾ David Alkalaj, pom. rad, str. 79.

Na podsticaj Milana Đ. Milićevića⁹⁾ Davičo je prikupio priličan broj poslovice među beogradskim Jevrejima. Pod naslovom *Jalijske poslovice*, objavio ih je u »*Otađzbini*« od 1892. (knj. 32, str. 125—129).

Vrlo različite po poreklu, po sadržini i po vrednosti, ove poslovice nisu čisto jevrejske, već su prikupljene iz raznih krajeva sveta u kojima su Jevreji živeli. Ima ih i autohtono srpskih odnosno jugoslovenskih, koje se često sretaju u našem svakodnevnom govoru. Neke od njih očigledno vuku koren iz vrlo daleke prošlosti. Ukupno uzev, one predstavljaju deo duhovnog blaga svih naroda. Ima ih vrlo lepih, a i vrlo grubih. Veoma je lepa, na primer, izreka o prijateljstvu i zahvalnosti koja glasi: »Ako ti je prijatelj mrav, a ti ga ceni kao da je kamila.«

VI

Davičovo učešće u radu Književno-umetničke zajednice predstavlja posebno poglavlje njegove kulturne delatnosti.

Inicijativom Andre Gavrilovića, književnika, ova zajednica osnovana je 17. marta 1892., u pivnici »Kolarac«. To je prvo udruženje književnika Srbije. Ono se održalo do marta 1897. Prvi predsednik bio je Milan Đ. Milićević, a blagajnik Hajim Davičo. (Mesečni ulog je bio 50 para.) Preko trideset tadašnjih književnika bili su članovi zajednice, među kojima i Lj. Nedić, Lj. Nenadović, Janko Veselinović, Mile Pavlović-Krpa i jedina žena-književnik Lela Davičo, supruga Hajimova. Prevodilac i muzički obrazovana žena, ona se bavila i književnošću i objavljivala priče iz jevrejskog života, mahom u »Brankovom kolu« i »*Otađzbini*«.

Na sastancima Zajednice Davičo je čitao svoje radove. Sem književnika, članovi Zajednice bili su i umetnici: slikari Steva Todorović i Marko Murat, vajar Pera Ubavkić, glumci Gavrilović, Ilija Stanojević, Sava Todorović, Vela Nigrinova i Milka Grgurova.

Davičo je dao značajan doprinos napretku Narodnog pozorišta u Beogradu krajem 19. veka. U svojoj »*Istoriji srpskog pozorišta*« (str. 106) Borivoje S. Stojković veli: »Poboljšanju i sređivanju stanja u Pozorištu za uprave Milorada Šapčanina (1883—1893) znatno je doprineo i novi književno-umetnički odbor, u kome su bili: Andra Nikolić, Milan Kujundžić, Vladan Đorđević i Hajim S. Davičo.«

U tom periodu, kao i u sledećem (1890—1900.) Hajim Davičo je prevodio pozorišne komade sa španskog jezika. On spada među najplodnije srpske književne prevodioce. Neki Davičovi komadi održali su se dugo na repertoaru, kao *Marijaš*, *More bez primorja*, *Bogat Majdan*, *U dolini*.

Hajim Davičo je bio mecena srpskih slikara na studijama u Minhenu, a izlazio je takođe u susret i srpskim studentima. Supruga Nikole Stanarevića, koja je bila student Minhenskog univerziteta,

⁹⁾ M. Đ. Milićević, književnik, istoričar, folklorista, 1831—1908.

seća se iz toga vremena jednog ručka kod Daviča. U kulturnom ambijentu gostoljubivog doma bračnog para Davičo, tadašnji srpski studenti su se veoma prijatno osećali.

VII

O Davičovoj ulozi u srpskoj privredi i društvenom životu Srbije prikupio je interesantne podatke Nikola Stanarević, bivši načelnik Ministarstva finansija i poznati ekonomist. Iz tih podataka se vidi da se Davičo starao o obrazovanju našeg privrednog podmlatka i da je naročito vodio računa o teškom položaju šegrta.

On je bio, veli Stanarević, jedan od retkih Srba — mojsijevaca u državnoj službi. Kao državni činovnik pokazao je stvaralačku inicijativu i širinu shvatanja.

Njegovi izveštaji iz Nemačke objavljeni su u »*Trgovinskom glasniku*« i bili zapaženi. Kao šef srpske privredne agencije u Minhen, on je ovom listu slao punih jedanaest godina (1902—1913) izveštaje sa privrednim, književnim i umetničkim sadržajem, koji su do kraja zadržali širok krug stalnih čitalaca.

U »*Spomenici*« Beogradske Trgovačke Omladine (1880—1930., str. 212—213) objavljena su dva akta koja je potpisao Davičo kao načelnik Ministarstva narodne privrede. Prvi je od jula 1894., u kome se odaje priznanje Omladini što uprava Trgovačke škole stalno i energično radi na izvođenju svojih zadataka i da u tom cilju ne štedi ni vreme, ni truda, ni sredstava. Ministar je pohvalio upravu škole, što radi na obrazovanju i vaspitanju trgovačke omladine. Načelnik Davičo i u svoje ime isto tako želi da uprava istraje u radu.

Drugi je akt od avgusta 1896. (Pbr. 4336), u kome se takođe odaje priznanje za prosvetni rad ove škole. Zatim se s pozivom na zakon (Odredbe, Esnafske Uredbe) osuđuju vlasnici radnji koji ne odobravaju šegrtima da posećuju večernju školu, nego ih zadržavaju u radnji. U aktu se traži spisak trgovaca koji svoje šegrte neće da šalju u školu, kako bi Ministarstvo preduzelo potrebne mere.

*

Veoma je značajan rad Hajima Daviča na zbliženju Jevreja i Srba u jedno vreme kad su na tome putu postojale izvesne jezičke i kulturne prepreke usled nedovoljnog uzajamnog poznavanja. Rad Davičov u tom pogledu, publicistički i praktično-politički, bio je uspešan. On je težio da učvrsti i razvija jedno već osvedočeno opredeljenje. Davno pre toga, još za vreme prvog i drugog srpskog ustanka (1804. i 1815.), beogradski Jevreji, njihova elita, vezala je svoju sudbinu sa sudbinom Srbije.

»Inteligentni Hajim Davičo je shvatio da će pre moći da približi Beograd svojoj braći i da za njih pridobije njegove simpatije, ako taj Beograd sazna nešto više, nešto istinito o tome kako ti jevrejski žitelji provode svoje dane izvan dućana na Zereku i u Vasi-

noj ulici... Jevrejska priča Hajima Daviča nije samo jedan sentimentalni izliv pesničkog raspoloženja... izraz egzaltacije čoveka od fantazije«. Ona je imala takođe jedan praktičan nacionalno-politički, prosvetni i socijalni cilj od važnosti kako za Jevreje tako i za Srbe. »U njegovoj ljubavi za Jaliju bila je i živa želja da se pomogne njegovoj braći, da se dođe do ravnopravnosti njihovih žitelja. Svojim intelektom visoko nad Jalijom, srpski književnik u vreme kad njegova braća nisu čestito poznavala srpski jezik, on je bio demokrat-skoga duha i ni u jednoj prilici nije se odvajao od svoje braće.« Da bi im obezbedio ravnopravnost, »on je u više mahova sastavljao memorandume knezu, ministrima i drugim merodavnim vlastima«.

U 19. veku beogradski Jevreji još su pretežno govorili španski u kući i u međusobnom saobraćaju van kuće. Davičo ih poziva da nauče srpski, »jezik najblagorodnijeg od svijiu naroda«, kako on dirljivo kaže.

Alkalaj s pravom veli u zaključku svoje studije da je »sa Davičovom ljubavi prema svojim bila vezana i osobita ljubav prema zemlji i narodu međ kojim je živio... Njegov partiotizam ogleda se ne samo u njegovom ličnom životu, već i u njegovim književnim radovima, pa, tu i tamo, i u njegovoj *Jevrejskoj priči*.⁷⁾

Umro je u Švajcarskoj, marta 1918. »Nije doživeo,« veli Alkalaj, »da vidi kraj rata i da se vrati u svoju zemlju koju je ljubio iznad svega.«

LITERATURA:

David A. Alkalaj, *Hajim S. Davičo, književnik sa Jalije*, »Gideon« br. 4—5, 15. XI 1925., str. 74—85; »Samouprava« br. 81, 11. IV 1925.; Eli Fincl: *Davičo S. Hajim*, Jugoslovenska enciklopedija, Leksikografski zavod FNRJ Zagreb, 2. sveska, str. 668.; Nikola Stanarević: *Hajim S. Davičo*, biografija (u rukopisu); Hajim S. Davičo: *Sa Jalije* (1898), Beograd, »Otadžbina« 1880—1900; Dr Mihailo B. Milošević, *Srpski Jevreji u ratovima Srbije za slobodu i jedinstvo Jugoslovena*, 1912—1918, Beograd 1965/66 (u rukopisu).

⁷⁾ David Alkalaj, pom. rad. str. 84—85.